

انتشارات، شماره ۶۷

نگاهی به دوره نوجوانی

کاربردهایی در آموزش متوسطه

مؤلفان:

دکتر هادی پورشافعی

(دانشیار دانشگاه بیرجند)

لیلا طالب زاده شوشتری

(استادیار دانشگاه بیرجند)

زمستان ۱۴۰۰

مکاهی به دوره نوجوانی

هادی پور شافعی، لیلا طالب زاده شوشتری

سرشناسه: پور شافعی، هادی، ۱۳۴۲ -

عنوان و نام پدید آور: نگاهی به دوره نوجوانی کاربردهایی در آموزش متوسطه / هادی پور شافعی، لیلا طالب زاده شوشتری.
مشخصات نشر: بیرجند: دانشگاه بیرجند، انتشارات، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۲۵۸ ص: جدول، نمودار.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۵۸۲-۳۴-۶

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه، ص. ۲۲۵ - ۲۳۸.

موضوع: نوجوانان -- ایران -- Teenagers

شناسه افزوده: طالب زاده شوشتری، لیلا، ۱۳۵۸ -

شناسه افزوده: دانشگاه بیرجند، انتشارات، ناشر

رده بندی کنگره: HQ۷۹۹

رده بندی دیویی: ۳۰۵/۲۴۲۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۸۶۸۳۲۶۲

اطلاعات ر کورد کتابشناسی: فیبا

ناشر: دانشگاه بیرجند

تیراژ: ۵۰۰ جلد

چاپ اول: دی ماه ۱۴۰۰

امور فنی: انتشارات فکریک

صفحه آرابی: فائزه دستگردی

طراح جلد: نفیسه شکرانی

لینوگرافی و چاپ: واصف

قیمت: ۷۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸ ۶۲۲-۶۵۸۲-۳۴-۶

آدرس: بیرجند- انتهای بلوار دانشگاه - پردیس شوکت آباد دانشگاه بیرجند - کتابخانه مرکزی و مرکز

اطلاع رسانی (ساختمان دکتر محمدحسن گنجی) - اداره انتشارات دانشگاه بیرجند

کد پستی: ۹۷۱۷۴۳۴۷۶۵ - تلفن: ۳۱۰۲۱۱۲۳-۰۵۶ / پست الکترونیکی: entesharat@birjand.ac.ir

فروشگاه اینترنتی کتاب دانشگاه بیرجند: <http://press.birjand.ac.ir>

«کلیه حقوق متعلق به انتشارات دانشگاه بیرجند است»

بخش اول

ماهیت مدیریت و روان‌شناسی رشد

دلالت‌های آن در تربیت

- فصل ۱. ماهیت مدیریت آموزشی و مدیریت آموزشگاهی ۳
- فصل ۲. ماهیت و مراحل رشد و دلالت‌های آموزشی و پرورشی آن ۲۳

بخش دوم

ماهیت و تحلیل دوره نوجوانی و کاربردهای تربیتی آن

(آموزش متوسطه اول)

- فصل ۳. ماهیت و تحلیل دوره نوجوانی ۴۱
- فصل ۴. ماهیت و تحلیل زیست‌شناختی دوره نوجوانی و کاربردهای تربیتی آن ۵۹
- فصل ۵. ماهیت و تحلیل روان‌شناختی دوره نوجوانی و کاربردهای تربیتی آن ۷۱
- فصل ۶. ماهیت و تحلیل جامعه‌شناختی دوره نوجوانی و کاربردهای تربیتی آن ۱۲۱

بخش سوم

نگاهی دوباره به آموزش متوسطه

و طرح دوره جوانی (چشم‌اندازی برای رشد)

- فصل ۷. نگاهی دوباره به آموزش متوسطه ۱۶۵
- فصل ۸. طرح دوره جوانی (چشم‌اندازی برای تداوم رشد و تربیت) ۱۹۵
- سخن پایانی کتاب ۲۲۲
- منابع و مآخذ ۲۲۵

بخش اول:

ماهیت مدیریت و روان‌شناسی رشد دلالت‌های آن در تربیت

فصل ۱

ماهیت مدیریت آموزشی و مدیریت آموزشگاهی

۴	مقدمه
۵	نظام آموزش و پرورش
۶	خُرده نظام‌های نظام آموزشی
۸	وظایف مدیریت آموزشی
۸	کارایی و اثربخشی
۱۰	مدیریت آموزشی
۱۴	مدیریت آموزشگاهی
۱۵	نقش‌های مدیریت آموزشگاهی
۱۷	نگاهی به آمار آموزش و پرورش
۲۰	طرح چند چالش
۲۱	سخن پایانی فصل

فصل ۲

ماهیت و مراحل رشد و دلالت‌های آموزشی و پرورشی آن

۲۴	مقدمه
۲۴	ماهیت رشد
۲۶	ویژگی‌های رشد و اهداف تربیتی
۲۷	دوره‌های رشد
۳۱	ملاحظات رشد
۳۲	یادآوری نکاتی چند درباره رشد
۳۳	نگاهی اجمالی به دوره‌های تربیت

۳۵.....	دوره پرستاری.....
۳۵.....	مرحله تأدیپ.....
۳۶.....	مرحله تعلیم.....
۳۶.....	ف) آموزش و پرورش دوره دبستان.....
۳۶.....	ب) آموزش متوسطه.....
۳۷.....	ج) آموزش عالی.....
۳۸.....	سخن پایانی فصل.....

بخش دوم:

ماهیت و تحلیل دوره نوجوانی و کاربردهای تربیتی آن (آموزش متوسطه اول)

فصل ۳

ماهیت و تحلیل دوره نوجوانی

۴۲.....	قدمه.....
۴۲.....	دوره نوجوانی و مراحل آن.....
۴۶.....	ماریف بلوغ و نوجوانی.....
۵۰.....	نایسه کودکی و نوجوانی.....
۵۱.....	رسم وضعیت نوجوان و دوره نوجوانی.....
۵۵.....	علاصه ویژگی‌های رشد در دوره نوجوانی.....
۵۷.....	گاهی به آمار نوجوانان و جوانان.....
۵۸.....	سخن پایانی فصل.....

فصل ۴

ماهیت و تحلیل زیست‌شناختی دوره نوجوانی و کاربردهای تربیتی آن

۶۰.....	قدمه.....
۶۰.....	مد زیست‌شناختی.....
۶۳.....	رصبه‌ها و پیشنهادهای عملی در بعد جسمانی (فیزیولوژی) نوجوانان.....
۶۳.....	پذیرش تفاوت‌های فردی.....
۶۴.....	توجه دادن نوجوان به تفاوت‌های فردی.....
۶۴.....	مهارت و لیاقت در انجام مهارت‌های بدنی.....
۶۴.....	توجه به خستگی جسمانی نوجوان.....
۶۵.....	چالش ماجراجویی نوجوانان.....

۶۵	۶. تغذیه و بهداشت نوجوان
۶۶	۷. توجه به معیار بلوغ
۶۶	۸. مسائل جنسی و انحرافات آن
۶۸	خلاصه جدول ویژگی‌های رشد جسمانی و ابعاد کاربردی آن
۶۹	سخن پایانی فصل

فصل ۵

ماهیت و تحلیل روان‌شناختی دوره نوجوانی و کاربردهای تربیتی آن

۷۲	مقدمه
۷۲	ماهیت بعد روان‌شناختی
۷۵	تحولات روانی دوره نوجوانی
۷۶	۱. درون‌گرایی روانی
۷۶	۱-۱. پیدایش ناگهانی علانم ثانویه جنسی
۷۷	۱-۲. رشد تفکر نظری (عملیات صوری)
۷۹	الف) شدت یافتن عواطف و احساسات
۸۱	ب) شدت یافتن تخیل
۸۲	«خود مرکزیت» (خودمداری)
۸۳	تصور آسیب‌ناپذیری خود
۸۳	ج) ادراک «خود» (هویت)
۸۴	نیازهای رشد و انگیزش
۸۸	بحران شخصیت در دوره نوجوانی
۸۹	۱. مخالفت
۸۹	۲. خودنمایی
۸۹	۳. تقلید
۹۰	۴. اثبات من
۹۱	عوامل بحران شخصیت
۹۲	الف) عوامل درونی
۹۲	۱. میل به‌سوی خودرأیی (خود تصمیمی)
۹۲	۲. میل به تقلید و تکرار اعمال دیگران
۹۳	۳. کنش‌ها و امیال عاطفی
۹۳	ب) عوامل بیرونی

۱۰۱	راه‌های کاهش بحران‌های شخصیت
۱۰۲	الف) عزت‌نفس، نیاز اساسی روانی
۱۰۳	۱. زندگی آگاهانه یا آگاهانه زندگی کردن
۱۰۳	۲. خودپذیری
۱۰۳	۳. خود مسئولیت‌پذیری
۱۰۴	۴. قاطعیت خود و دیگران و ابراز وجود
۱۰۴	۵. با هدف و برنامه مشخص زندگی کردن
۱۰۴	۶. یکپارچگی و هماهنگی شخصیت
۱۰۶	ب) تاب‌آوری نوجوانان
۱۰۸	ج) حساسیت بین فردی نوجوانان
۱۰۸	تربیت اخلاقی در دوره نوجوانی
۱۱۱	مراحل رشد اخلاق
۱۱۲	۱. دوره پیش اخلاقی
۱۱۳	۲. دوره اخلاق قراردادی
۱۱۳	۳. دوره فرا قراردادی
۱۱۴	مشکلات رشد اخلاقی در دوره نوجوانی
۱۱۶	اصول تربیتی در ارتباط با رشد و تربیت اخلاقی
۱۱۹	سخن پایانی فصل

فصل ۶

ماهیت و تحلیل جامعه‌شناختی دوره نوجوانی و کاربردهای تربیتی آن

۱۲۲	مقدمه
۱۲۲	ماهیت بعد جامعه‌شناختی
۱۲۵	هویتیابی، نیاز نوجوانان
۱۲۹	شرایط بروز بحران هویت
۱۳۰	دوره‌ها یا مراحل هویت
۱۳۰	الف) هویت مغشوش یا سردرگم
۱۳۰	ب) هویت زودرس
۱۳۱	ج) هویت دیررس
۱۳۱	د) هویت موفق
۱۳۲	برنامه ارتقای هویت دینی و ملی جوانان
۱۳۵	عوامل رشد اجتماعی

۱۳۵	الف) خانواده
۱۳۹	ب) همسالان
۱۴۳	ج) مدرسه و محیط آموزشی
۱۴۵	د) جامعه
۱۴۶	ه) فناوری و توسعه فضای مجازی
۱۵۰	اصول آموزش دوره نوجوانی (متوسطه اول)
۱۵۰	۱. کمک به نوجوان برای عبور از مرحله نگرانی آور و پر آشوب بلوغ
۱۵۱	۲. تربیت مبتنی بر دوستی و محبت
۱۵۲	۳. پرورش منش (شخصیت) و ارضای نیاز به تشخیص طلبی
۱۵۳	۴. تعدیل درون گرایی
۱۵۳	۵. توجه به همانندسازی
۱۵۳	۶. تربیت بدنی، جنسی و بهداشت روان در این دوره
۱۵۴	۷. تربیت اخلاقی (اخلاق مبنی بر ارزش ها)
۱۵۴	۸. تربیت عقلی (توجه به تفکر انتزاعی، تفاوت و تنوع استعدادها و رغبت ها)
۱۵۵	توصیه ها و راهکارهای در برخورد با نوجوانان
۱۵۸	۱. گریز و دوری طلبی نوجوان از جمع های خانوادگی
۱۵۸	۲. دوست یابی نوجوان و نگرانی والدین
۱۶۲	سخن پایانی فصل

بخش سوم:

نگاهی دوباره به آموزش متوسطه

و طرح دوره جوانی (چشم اندازی برای رشد و تربیت)

فصل ۷

نگاهی دوباره به آموزش متوسطه

۱۶۶	مقدمه
۱۶۶	نگاهی کلی به آموزش دوره متوسطه
۱۶۷	تحولات نظام آموزش متوسطه
۱۷۰	تحول در نظام آموزشی
۱۷۱	اهمیت آموزش متوسطه
۱۷۱	۱. آموزش متوسطه، دوره ای پیونددهنده است.
۱۷۲	۲. دوره متوسطه یک دوره برزخی یا انتقالی است.

الف) انتقال از آموزش عمومی به تخصصی	۱۷۲
ب) انتقال از محیط آموزشی به محیط زندگی	۱۷۲
ج) انتقال از تحت نظر بودن به استقلال و قبول مسئولیت	۱۷۲
۳. دوره آموزش متوسطه منبع اصلی تولید نیروی انسانی نیمه ماهر است	۱۷۲
۴. آموزش متوسطه، دوره خاصی از نظر مخاطبان خود است	۱۷۳
اهداف آموزش متوسطه	۱۷۴
هدف‌های مطلوب برای آموزش متوسطه	۱۷۶
۱. قابلیت تحصیلی	۱۷۷
۲. قابلیت شغلی	۱۷۸
۳. قابلیت شهروندی	۱۷۹
۴. قابلیت تدبیر	۱۷۹
۱. یادگیری برای دانستن (دانش و یادگیری مداوم)	۱۸۰
۲. یادگیری برای انجام دادن (مهارت‌ها، توانایی‌ها و قابلیت‌ها. کارآفرینی و تولید)	۱۸۰
۳. یادگیری برای باهم زیستن (تمرین زندگی جمعی، پایداری صلح، محیط زیست و توسعه پایدار)	۱۸۱
۴. یادگیری برای «شدن» یعنی توسعه توانمندی‌های شخصی به عنوان شهروندی مسئول و پاسخگو	۱۸۱
الف) مهارت‌های شناختی	۱۸۱
ب) مهارت‌های هیجانی-عاطفی	۱۸۲
ج) مهارت‌های بین فردی	۱۸۲
وظایف آموزش متوسطه	۱۸۴
الف) گسترش احساس تعلق	۱۸۴
ب) پرورش تفاوت‌های فردی	۱۸۴
ج) گسترش نظام ارزش‌ها	۱۸۴
د) انتقال میراث فرهنگی	۱۸۴
ه) آمادگی برای بزرگسالی	۱۸۵
و) توسعه آموزش آزادمنشانه	۱۸۵
ز) آمادگی برای یادگیری مداوم	۱۸۵
ح) نقش نگهداری (حفظ)	۱۸۵
رویکردهای مهم دوره متوسطه	۱۸۶
اهمیت و نقش معلم	۱۸۷
۱. شایسته‌پنداری	۱۸۸

۱۸۸		۲. شایسته‌خواهی
۱۸۹		۳. شایسته‌یابی
۱۸۹		۴. شایسته‌گزینی
۱۸۹		۵. شایسته‌گماری
۱۸۹		۶. شایسته‌پروری
۱۹۰		۷. شایسته‌داری
۱۹۱		رویکرد و راهبرد اساسی
۱۹۳		چند پرسش برای بحث
۱۹۴		سخن پایانی فصل

فصل ۸

طرح دوره جوانی

(چشم‌اندازی برای تداوم رشد و تربیت)

۱۹۶		مقدمه
۱۹۶		ماهیت دوره جوانی
۲۰۰		چند برداشت از دوره جوانی
۲۰۲		ویژگی‌های دوره جوانی
۲۰۳		۱. استقلال و فردیت در حال رشد
۲۰۴		۲. اشتیاق برای داشتن اندام و قیافه‌ای جذاب
۲۰۵		۳. تمایل برای پذیرش گروهی (گروه همسالان)
۲۰۵		۴. میل به داشتن یک زندگی خوب
۲۰۶		۵. نیاز به تدوین فلسفه زندگی و نظام ارزش‌ها
۲۰۷		۶. پیدا کردن فرصت‌هایی برای ابراز وجود
۲۰۸		اصول تربیت دوره جوانی
۲۱۰		کاربردهای تربیتی در دوره جوانی
۲۱۰		۱. نیاز به بدن سالم و سلامت روان
۲۱۱		۲. نیاز به درک ارزش‌ها و ارزش‌شناسی
۲۱۳		۳. نیاز به استقلال عاطفی
۲۱۴		۴. نیاز به استقلال اقتصادی و تربیت حرفه‌ای
۲۱۵		۵. نیاز به آشنایی با حقوق و وظایف خود در جامعه
۲۱۵		۶. نیاز به درک روش علمی و نقش علوم در زندگی بشر
۲۱۶		۷. نیاز به رشد اخلاقی

۲۱۷	 نیاز به درک ارزش و اهمیت آثار هنری
۲۱۷	 ۹. نیاز به درک و فهم اهمیت خانواده
۲۱۸	 ۱۰. نیاز به درک ارزش های دینی و معنوی
۲۱۸	 ۱۱. نیاز به درک چگونه گذراندن اوقات فراغت
۲۱۹	 ۱۲. نیاز به درک وظایف خانوادگی
۲۱۹	 جهت گیری های رشد در دوره جوانی
۲۲۱	 سخن پایانی فصل
۲۲۲	 سخن پایانی کتاب
۲۲۵	 منابع و مآخذ
۲۲۵	 الف) منابع فارسی
۲۳۴	 ب) منابع لاتین

با خاتمه دوره کودکی، فصل نوینی از رشد آغاز می‌شود که متفاوت از دوره قبل و در نوع خود کم‌نظیر است. کودک، دوره آرام کودکی را پشت سر می‌گذارد و وارد دوره‌ای نوینی یعنی نوجوانی می‌شود که دگرگونی چندجانبه رشدی و شخصیتی از مشخصات بارز آن است. نوجوانی، مرحله پر کشمکش و گاه دشوار زندگی است که قابل مقایسه با دوره قبل نیست. اگرچه رشد و رفتار کودک از تعادل و توازن خاصی برخوردار است، اما نوجوان از چنین خصلتی برخوردار نیست و مشخصه عمده آن آشفتگی و به هم ریختگی جسم و روان است. در دوره جدید رشد، نوجوان از نظر سه بعد اساسی یعنی، فیزیولوژیکی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی تحولی را تجربه می‌کند که روان‌شناسان آن را به دوره «طوفان و فشار» تعبیر نموده‌اند. موج تحولات گسترده وجود نوجوان را درمی‌نوردد؛ تحولاتی سریع، پدیده و غافلگیرکننده که هم برای نوجوان و هم برای مربی نگران‌کننده است، در نتیجه گذر از این دوره تا حدی دشوار و نیازمند آگاهی و درایت مربیان و توجه به ظرافت‌های رشدی، تربیتی و مدیریتی است.

نظر به ماهیت متفاوت کیفیت رشد و مسائلی که در هر دوره و مرحله سنی رخ می‌دهد، بررسی ماهیت، ویژگی‌ها و اصول هر دوره و مقتضیات آن اهمیت و ضرورت دارد. به همین جهت دوره نوجوانی، دوره‌ای متمایز از کودکی و ماهیت این دوره و نکات آموزشی و پرورشی آن، شایسته بررسی است. تحقق اهداف آموزش متوسطه و نیازهای نوجوانان، بیش از هر چیز مستلزم ارتقای نقش مدیریت آموزشی و نیز مدیریت آموزشگاهی است. آگاهی و دانش نظری عوامل دست‌اندرکار تربیت، اعم از مدیران، معلمان، مشاوران و حتی والدین از نیازهای رشد و کاربردهای آن، در عمل بسیار ضرورت دارد. آگاهی علمی، درک هوشمندانه، خلاقانه و در عین حال متعهدانه در قبال نیازها و ویژگی‌های نوجوانان، ضرورتی مستمر برای آموزش دوره متوسطه است. از منظر آموزش و پرورش، دوره «نوجوانی» دوره‌ای مقارن با دوره آموزش متوسطه اول و دوم است. انتظار آن است که نوجوان تا حدی به انسانی بالغ و مسئولیت‌پذیر مبدل و به تدریج عهده‌دار مسئولیت‌های فردی و اجتماعی شود. در پایان این دوره، اگر دانش آموز به درستی راهنمایی و برابر استعداد شناخته شده‌اش به رشته تحصیلی یا حرفه معینی هدایت شده باشد، زمینه خوبی برای رشد توانمندی‌ها و ایفای نقش مؤثر فرد در حیات و بالندگی فردی و اجتماعی خواهد بود.

در جهت شناخت ماهیت دوره نوجوانی و کاربردهای آموزشی و تربیتی آن که مقارن آموزش متوسطه است، این کتاب در ۳ بخش و ۸ فصل تنظیم شده است. **بخش اول** که دارای ۲ فصل است، به ماهیت مدیریت آموزشی و مدیریت آموزشگاهی و ماهیت و مراحل رشد از منظر روان‌شناسی پرداخته است؛ موضوعی که شناخت آن برای هر پرورش‌کار، مربی، معلم، مدیر و والدین دارای اهمیت است. **بخش دوم**، در ۴ فصل به ماهیت ابعاد زیست-شناختی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی دوره نوجوانی پرداخته است. **بخش سوم** و انتهای کتاب دارای ۲ فصل

بوده که در آن ابتدا نگاهی کلی به آموزش دوره متوسطه شده و سپس در فصل نهایی با هدف ترسیم دورنما و چشم‌اندازی از تداوم رشد و تربیت بخصوص به دوره جوانی یعنی زمان اخذ تصمیمات مهم پرداخته شده است. تربیت فرآیندی پیچیده است و در دوره نوجوانی این پیچیدگی مضاعف می‌شود و نیاز به تأمل زیادی دارد. از آنجا که کمتر کتابی می‌تواند درباره اصول و روش‌های تربیتی همه‌جانبه و کامل باشد، این کتاب (بدون ادعای کامل بودن) تنها تلاش و تأملی است تا کاربردهای روان‌شناسی را در آموزش متوسطه، آن‌هم با تکیه بر نیازهای مخاطبان اصلی، یعنی نوجوانان از منظر تربیت و کاربردهای تربیتی تشریح کند. هدف مؤلفان این است که کمتر به مباحث تخصصی، نظری و نظریات روان‌شناسی رشد ورود پیدا کرده، بیشتر به نکات کاربردی تربیتی اهتمام ورزند، در نتیجه خواننده نباید از این کتاب انتظار مباحث تخصصی رشد و کاربردهای مراحل آن، به شکل دسته‌بندی و طبقه‌بندی داشته باشد. درک بهتر این کتاب مستلزم جستجوگری، مطالعه و کنکاش بیشتر در پرسش‌های هر فصل توسط خواننده‌ی علاقه‌مند است، از این‌رو در هر فصل به اقتضای هر مبحث، پرسش‌هایی در جهت تأمل و تعمق بیشتر در کلاس و جستجوگری دانشجویان پرسش‌هایی (قاب‌اندیشه) مطرح شده است که امید می‌رود مورد توجه استادان، مدرسان و دانشجویان در کلاس قرار گیرد.

مدیران و معلمان دوره متوسطه به‌عنوان هدایت‌گران فرآیند تربیت و آموزش، با همراهی سایر عوامل مدرسه، به‌ویژه مشاوران و مشارکت والدین ضمن اطلاع از نیازهای گوناگون دانش‌آموزان متوسطه، باید از شرایط و تکالیف رشدی آگاه باشند و آن‌ها را در موقعیت‌های عمل و مواجهه با وضعیت خطیر و تحولی نوجوانان به کار گیرند. از آنجا که اطلاع از ماهیت رشدی و نکات تربیتی، لازمه اقدام مناسب است، امید است که مباحث مطرح‌شده، مورد استفاده مدیران، معلمان، اعضای هیأت علمی، مدرسان، مشاوران، دانشجویان و دانش‌پژوهان رشته‌های علوم تربیتی، روان‌شناسی و جامعه‌شناختی، والدین و علاقه‌مندان به مباحث تعلیم و تربیت قرار گیرد. ضمن تشکر از انتشارات دانشگاه بیرجند و داورانی که در نشر و ارتقای کیفی این اثر نقش داشتند، این نکته را باید اذعان نمود از آنجا که هیچ اثری بدون دریافت نظرات خوانندگان، ارتقا نخواهد یافت، موجب امتنان خواهد بود که خوانندگان محترم نظرات اصلاحی ارزشمند خود را به نویسندگان ارسال نمایند تا در ویرایش‌های بعدی بر غنای محتوا و مطالب کتاب افزوده شود.^۱

وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ

پورشafei و طالب‌زاده

دانشگاه بیرجند - بهار ۱۴۰۰

